AMY KNIGHT

ORDINE UCIGAȘE

Regimul Putin și crima politică

Traducere: Johnn Mark

NICULESCU

CUPRINS

Introducere 11

1. Violența mușamalizată ca tradiție a Kremlinului 23
2. Cum funcționează sistemul: Putin și serviciile sale de securitate 45
3. Galina Starovoitova: prima victimă a lui Putin? 73
4. Teroare în Rusia: septembrie 1999 97
5. Astupându-le gura criticilor 121
6. Crime în stil mafiot la Moscova: Kozlov și Politkovskaia 143
7. Povestea lui Litvinenko 167
8. Otrăvirea 191
9. Masacrul împotriva adversarilor Kremlinului continuă 215

10. Boris Berezovski: sinucidere sau crimă? 239

11. Atentatul de la Maratonul din Boston: amprenta Rusiei 263

12. Încă un democrat ajunge victimă: uciderea lui Nemțov și urmările ei 287

13. Kadîrov, Putin și puterea de la Kremlin 315

Epilog 337

Mulțumiri 347

Note 349

„Există trei modalități de a influența o persoană: șantajul, votca și amenințarea cu moartea."

Vladimir Putin, citat în *Sovershenno Sekretno*, 1 februarie 2000

7

POVESTEA LUI LITVINENKO

Potrivit soției lui Aleksandr Litvinenko, Marina, și, de asemenea, prietenului lui, Alex Goldfarb, asasinarea Annei Politkovskaia a zguduit grupul de exilați de la Londra. La fel ca în cazul uciderii lui Iușenkov, a fost un sentiment de pierdere personală, în special pentru Litvinenko. Cum spune Marina: „A fost dărâmat, deoarece, pentru el, vestea a fost devastatoare."[1] Litvinenko și Politkovskaia împărtășiseră o îngrijorare profundă pentru cauza cecenilor și o ură intensă pentru Putin. De asemenea, după cum a observat Goldfarb, cei doi se simpatizau atât de mult pentru că aveau atitudini similare cu privire la riscurile cu care se confruntau: „Nu era vorba de un fals sentiment de securitate, precum cel al lui [Mihail] Hodorkovski, ci de un talent profesional de a-și suprima frica în fața realității. Fiecare îl ruga pe celălalt să fie prudent și amândoi răspundeau în glumă."[2] Totuși, după moartea lui Politkovskaia, Litvinenko a avut sentimentul puternic al unui pericol imediat. I-a spus lui Daniel Quirke, un angajat de la o firmă britanică de consultanță pentru care lucra, că el avea să fie

următorul: „Își făcea griji pentru el însuși, se temea că ar putea să existe o listă și că s-ar putea să se afle pe ea."[3]

Litvinenko a ținut un discurs plin de pasiune la Frontline Club, în Londra, la scurt timp după asasinarea Annei Politkovskaia, insistând că nimeni nu ar ucide pe cineva de importanța ei fără acordul lui Putin.[4] În mai puțin de o lună, a fost ucis și el, cu brutalitate, prin otrăvirea cu o substanță letală și rară, poloniu 210. După cum s-a dovedit mai târziu, Litvinenko, fost oficial al FSB exilat la Londra, fusese o persoană importantă în Kremlin mulți ani. De ce a vrut Kremlinul atât de mult ca el să moară și, astfel, să creeze un scandal internațional de proporții fără precedent?

Multe dintre răspunsuri au apărut în urma anchetei făcute de autoritățile britanice despre cazul Litvinenko. Datorită eforturilor susținute ale Marinei Litvinenko și ale avocaților ei, British Home Office a consimțit, în sfârșit, pe 22 iulie 2014, să deschidă ancheta. A fost un proces lung. După moartea lui Litvinenko din 23 noiembrie 2006, mai mult de două sute de ofițeri de poliție britanici au fost repartizați să investigheze crima. Ei au vizitat peste 60 de incinte, inclusiv hoteluri, baruri, restaurante, case, avioane și spitale; au intervievat sute de martori; și au cerut asistență reciprocă din partea a mai mult de cincisprezece țări. Pe 30 noiembrie 2006, a început o anchetă despre moartea lui Litvinenko, dar a fost suspendată până la finalizarea investigației penale.

Deși ancheta a fost reluată în octombrie 2011, domeniul său de aplicare a fost restrâns dintr-o serie de motive tehnice, inclusiv faptul că nu se puteau folosi informațiile clasificate ale guvernului ca probe. Sir Robert Owen, care a fost desemnat să conducă ancheta în 2012, a făcut o cerere la Ministerul Justiției din Marea Britanie pentru a deschide o anchetă publică formală, care i-ar fi permis instanței să ia în considerare dovezile

secrete, în sesiune închisă. Audierile anchetei au început în ianuarie 2015 și au durat, cu întreruperi, până în iulie același an. Mult așteptatul raport al lui Sir Robert în legătură cu ancheta despre Litvinenko a fost făcut public în ianuarie 2016. Atât raportul lui Owen, cât și minuta grefierului și probele de la audieri, citate pe larg aici, furnizează o imagine cuprinzătoare despre Litvinenko și despre circumstanțele asasinării sale, prima lovitură majoră din afara Rusiei.[5]

Portret Sașa Litvinenko

Născut în 1962, Aleksandr Litvinenko (cunoscut sub numele de „Sașa" pentru familie și prieteni) a crescut în Nalchik, un orășel din Caucazul de Nord. A fost crescut de bunici, după ce părinții lui au divorțat, când era copil. Litvinenko nu a fost acceptat la universitate, așa că s-a alăturat armatei sovietice în 1980 și a servit timp de un an în regiunea Stavropol din Caucazul de Nord. A participat, apoi, la cursurile militare superioare ale școlii de comandă a Steagului Roșu S.M. Kirov a trupelor interne ale MVD-ului din orașul Ordzhonikidze (acum Vladikavkaz). Trupele interne ale MVD-ului, după cum s-a menționat, erau o forță paramilitară a cărei sarcină era să păstreze ordinea în țară, să înăbușe revoltele în anumite centre de acțiune și să protejeze sistemele guvernamentale importante, precum lagărele de muncă și instalațiile nucleare. Litvinenko a absolvit cursurile școlii în 1985, după patru ani de studiu, ca locotenent comandat. A aderat, apoi, la Divizia specială Dzerzhinsky de puști mecanice a Trupelor Interne, cu sediul în afara Moscovei.[6]

Potrivit unui raport rusesc, precum și informațiilor din anchetă, Litvinenko a absolvit școala militară cu merite excepționale – era inteligent și disciplinat, mânuia bine armele de calibru mic și era un atlet de top. Astfel, în 1988, el a fost

recrutat de departamentele speciale ale KGB-ului (*Osobye otdely* sau OO), părăsind astfel Divizia Dzerzhinsky, și, după un an de instruire în trupele KGB din Siberia, s-a întors la Divizia Dzerzhinsky ca ofițer al OO, în cadrul unui pluton care se ocupa de securitatea expedierii bunurilor guvernamentale în străinătate.[7]

Departamentele speciale au fost parte a celui de-al treilea departament al KGB-ului pentru contraspionaj din cadrul armatei și al trupelor interne. Una dintre sarcinile cele mai importante ale ofițerilor din OO era să-i supravegheze pe membrii trupelor lor și să se asigure că respectau regulile și că nu făceau afirmații de subminare a puterii politice. Deloc surprinzător, ofițerii din OO, autorizați să monitorizeze apelurile telefonice și corespondența și să inițieze urmăriri penale, nu erau priviți cu prea multă amabilitate de colegii lor militari sau de subordonați. Într-adevăr, în timpul regimului sovietic și în special în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, departamentele speciale au devenit celebre pentru cruzimea cu care îi judecau, organizând procese sumare, condamnându-i chiar și la moarte pe soldații pe care îi suspectau de lipsă de loialitate.[8]

Litvinenko i-a explicat, mai târziu, lui Goldfarb de ce alesese acest domeniu de lucru:

> Uite, eram un locotenent tânăr. Serviciile de securitate exercitau o atracție puternică. Exista ceva magnetic în secrete... Doar am început să-mi dau seama [în anii nouăzeci], pentru prima dată, cât de mult ne urau oamenii pentru istoria noastră. Până una-alta, mă luptam cu tot felul de tâlhari, nu mă gândeam la politică. Pe lângă asta, pentru fiecare persoană care ne considera niște

criminali, existau două care ne considerau niște eroi care își apărau patria.[9]

Acest lucru este cât se poate de logic, dacă reușim să înțelegem felul în care lucra sistemul sovietic sau rus. Litvinenko nu provenea dintr-o familie de intelectuali privilegiați sau de foști politicieni cu funcții înalte, care să fi avut acces la presa din Occident și să fi pus la îndoială regimul Kremlinului. A fost crescut să fie patriot, ca cei mai mulți din generația lui, nu disident. Așa cum mi-a explicat Goldfarb, „Sașa a devenit polițist, o meserie care era, în opinia lui și a multor altora, cinstită."[10]

Litvinenko s-a ridicat în ierarhia securității, părăsind *Osobye otdely* pentru a deveni un *oper* (operativ) în Divizia KGB-ului pentru securitate economică și crimă organizată, în 1991. (KGB-ul a fost desființat în acel an, iar Agenția sa de contraspionaj a trecut prin mai multe schimbări de nume, dar funcțiile au rămas, în mare, aceleași.) În 1994, Litvinenko s-a mutat la divizia antiterorism a FSK-ului (o organizație succesoare a KGB-ului, care a devenit FSB în 1995). Operațiunile antiteroriste l-au dus pe Litvinenko înapoi în nordul Caucazului, de-a lungul graniței cecene cu Rusia, unde FSB-ul conducea o campanie nemiloasă pentru a-i suprima pe separatiștii ceceni. Acolo, Litvinenko a fost în mijlocul acțiunii, la un moment dat implicându-se chiar și într-o operațiune de eliberare a ostaticilor ruși. Potrivit Marinei Litvinenko, soțul ei s-a întors acasă, la Moscova, din acea aventură ciudată, agitat și bolnav. I-a luat ceva timp să-și revină. De asemenea, începuse să-și pună întrebări despre rolul forțelor rusești în Cecenia și despre felul în care ucideau, de-a valma, civili nevinovați.[11]

Marina și Sașa s-au întâlnit la Moscova, în iunie 1993, în timp ce el era încă căsătorit, dar înstrăinat de prima sa soție, cu care avusese doi copii, Aleksandr și Sonia. Marina, o frumoasă

ofițerii FSB cu o armă, iar ei au plecat.[13] Berezovski i-a fost extrem de recunoscător: „Faptul că Sașa a fost suficient de curajos ca să mă ajute fără să-i pese de propria lui siguranță sau de poziția sa socială, a fost un gest pe care l-am apreciat profund... Cred că el mi-a salvat viața."[14]

În august 1997, Litvinenko a fost transferat la Divizia de Operațiuni împotriva Asasinatelor (URPO) a FSB-ului, un serviciu strict secret. Această divizie s-a implicat în răpiri și omoruri extrajudiciare de mafioți și rebeli ceceni. Goldfarb și-a amintit, mult mai târziu, că „atunci când mi-a spus despre URPO, Sașa a fost conștient de faptul că mărturisirea ridica anumite suspiciuni asupra lui... Nu a negat că i s-a spus să facă lucruri ilegale înainte, dar URPO era o lume cu totul nouă. Ordinele erau verbale, nu existau înregistrări și era esențial că totul se putea nega."[15] Litvinenko intrase într-o lume întunecată.

Câteva luni mai târziu, Litvinenko și mai mulți colegi ai lui au fost aleși în secret, de câțiva membri certați cu legea ai FSB-ului, să-l ucidă pe Berezovski, dar ei au refuzat, iar Litvinenko l-a informat pe Berezovski despre complot. În continuare oferim răspunsul lui Berezovski la ceea ce s-a întâmplat: „În iulie 1998, Vladimir Putin care, la acea vreme, era puțin cunoscut, îl înlocuia pe Nikolai Kovaliov în calitate de șef al FSB-ului. I-am vorbit despre complot și am aranjat să se întâlnească cu Sașa (Litvinenko), ceea ce a și făcut."[16] Întâlnirea dintre Putin și Litvinenko a fost cel puțin bizară. Litvinenko a descris-o astfel: „A ieșit de la birou... ca să mă întâmpine. Aparent, voia să arate că este o personalitate deschisă, plăcută. Noi, agenții, avem un stil special de comportament. Nu facem plecăciuni unul în fața celuilalt, nu umblăm cu politețuri – și, atunci, totul e limpede între noi. Te uiți în ochii celuilalt și știi cât se poate de clar dacă ar trebui să ai încredere în persoana

respectivă, sau nu. Și am avut imediat impresia că el nu este sincer."[17] Litvinenko i-a înmânat lui Putin un raport detaliat pe care îl pregătise, în care vorbea despre corupția din guvern și FSB. Putin a mimat interesul și a spus că va studia problema, dar nu s-a întâmplat nimic, cu excepția faptului că Litvinenko a fost pus brusc sub supravegherea FSB-ului.

Frustrat de lipsa de reacție a lui Putin, Berezovski a scris o scrisoare deschisă către ziarul *Kommersant* (al cărui proprietar era) și a aranjat ca Litvinenko și colegii săi să dezvăluie complotul despre uciderea sa într-o conferință de presă televizată. Potrivit lui Berezovski, „ținta plângerii nu era domnul Putin, el nu se afla printre «dușmani»: am apelat la el mai degrabă ca la noul șef al FSB-ului, ca să ia măsuri în legătură cu corupția. Cu toate acestea, aceste evenimente l-au făcut pe domnul Putin să se simtă jenat și i-a criticat pe denunțători. Faptul că Sașa a ales să se alieze cu mine împotriva FSB-ului i-a pecetluit soarta de «dușman» al FSB-ului și de trădător."[18] Pentru Marina Litvinenko, conferința de presă, care a generat o mare publicitate, a fost o surpriză totală: „Am fost șocată. Sașa nu-mi spusese nimic dinainte."[19]

Fuga

Litvinenko a plătit pentru lipsa lui de subordonare, fiind concediat și de două ori chiar trimis la închisoare sub acuzații inventate, dar a reușit să fie eliberat la sfârșitul anului 1999. Între timp, Iuri Felștinski, jurnalist și istoric rus, care trăia în Statele Unite, s-a împrietenit cu el și a început să-l viziteze la Moscova. Felștinski făcea parte din anturajul Berezovski și plănuia să scrie o biografie a oligarhului, deși dezaproba puternic dorința lui Berezovski ca Putin să fie următorul președinte al Rusiei. Într-un efort de a-l proteja pe Litvinenko de alte represalii ale FSB-ului, Felștinski, care, aparent, avea relații în

cercurile securității ruseşti, s-a întâlnit cu fostul şef al lui Litvinenko din URPO, generalul Igor Khokholkov, în luna mai a anului 2000. Potrivit lui Felştinski, Khokholkov i-a spus că „Litvinenko făcuse un act de trădare, aşa că va intra în închisoare [din nou] oricum, şi că, dacă el (Khokholkov) îl va întâlni cumva, din întâmplare, în vreun colţ întunecat, îl va ucide cu propriile sale mâini."[20] Felştinski l-a convins, atunci, pe Litvinenko, că trebuie să părăsească Rusia, ca să nu fie trimis înapoi la închisoare sau, chiar mai rău, ucis.

Litvinenko a fost destul de reticent: „Ce să fac eu în străinătate? Nu vorbesc nicio limbă străină." Totuşi, la sfârşitul lunii septembrie 2000, el a fugit în Georgia. Restul a fost o poveste misterioasă, de care Berezovski se ocupa, câte puţin, din vila lui extravagantă din sudul Franţei. Felştinski a zburat de la Boston şi s-a întâlnit cu Litvinenko în Tbilisi. El a contactat ambasada americană cu privire la posibilitatea de a-i acorda azil politic lui Litvinenko, împotriva dorinţei lui Berezovski, însă fără folos. Între timp, Marina şi tânărul lor fiu, Anatoli, aşteptau deznodământul în Malaga, Spania. Litvinenko era înnebunit, mergea fără nicio precauţie pe străzile din Tbilisi, unde Rusia avea agenţi peste tot. În cele din urmă, s-a luat decizia ca familia Litvinenko să se întâlnească în Antalya, Turcia, unde au ajuns cu un avion privat al lui Berezovski.[21]

Pe Marina a copleşit-o această întorsătură a situaţiei. Deşi ştia că soţul ei lucra pentru serviciile de securitate când s-a căsătorit cu el, în 1994, Marina nu avea habar de dedesubturile meseriei, aşa că arestarea soţului ei şi evadarea bruscă din Rusia au fost pentru ea o lovitură puternică. A fost nevoie de multe discuţii de convingere ca ea să-şi părăsească ţara iubită şi familia pentru totdeauna. Ea şi Saşa vorbiseră la telefon de multe ori în timp ce ea era în Spania. Marina credea că e mai bine pentru toţi să se întoarcă în Rusia, chiar dacă asta ar fi

doar secretul care a creat atâta vâlvă în cadrul CIA."[24] În cele din urmă, Goldfarb a auzit o explicație de la un fost spion american despre motivul pentru care CIA a decis să nu-l recruteze pe Litvinenko: Rușii au aflat că Litvinenko fusese în Turcia și ceruse azil în Statele Unite și se pare că i-au anunțat pe americani că, dacă îl acceptă pe Litvinenko, Kremlinul o să se răzbune și o să le creeze mari probleme. Americanii, la rândul lor, trebuie să fi decis că pur și simplu nu ar merita să-l accepte pe dezertor. Să fi existat și un motiv mai profund pentru refuzul lor, probabil legat de trecutul furtunos al lui Litvinenko? Goldfarb, care urma să devină unul dintre cei mai apropiați prieteni ai lui Litvinenko de-a lungul anilor petrecuți la Londra, se pare că a renunțat la această întrebare și a făcut pace cu istoria întunecată a lui Litvinenko ca agent de securitate în Rusia. După moartea lui Litvinenko, a spus: „Când am început să conștientizez moartea lui mi-am dat seama că asistam la o transformare miraculoasă ce se petrecea în Sașa, ca atunci când negrul se transformă în alb, răul și binele fac schimb de locuri, moartea și mântuirea înlocuiesc pedeapsa și recompensa. În cei șase ani scurți care au trecut după ce a fugit din Rusia ca un membru speriat și confuz al unei grupări corupte și criminale, el a devenit un om care lupta pentru convingerile sale."[25]

Aceste cuvinte sună plauzibil. Litvinenko, trăind într-o societate liberă pentru prima dată în viața sa și asociindu-se cu oameni care promovau cu convingere democrația în Rusia, a văzut o lumină. Cu toată energia și tot angajamentul pe care le dedicase slujbei ca ofițer al serviciilor de securitate rusești, s-a aruncat, acum, cu toată puterea, în lupta împotriva regimului lui Putin.

Litvinenko la Londra

Lui Litvinenko, noua viață de la Londra nu i s-a părut prea ușoară. Marina și Anatoli au învățat engleză repede, dar el a progresat greu. Marina și-a modelat propria carieră de dansatoare și antrenoare de fitness, iar Anatoli mergea la școală. Litvinenko era, însă, destul de derutat. Obsedat de ceea ce se întâmpla în Rusia, și-a dedicat o mare parte din timp întâlnirilor cu exilații sau vizitând diverși ruși, ceceni și georgieni, și scriind denunțuri dure la adresa lui Putin și a Kremlinului. El a început, de asemenea, să ofere consultanță pentru firme private de securitate britanice care făceau verificări pentru a vedea dacă există antecedente penale în cazul altor companii care făceau afaceri în Rusia.

Litvinenko trăia cu conștiința faptului că era un om urmărit. La sfârșitul anului 2002, un fost coleg din FSB, de la Moscova, i-a trimis un e-mail în care spunea că a auzit de la un oficial FSB foarte bine situat că agenția plănuiește să-l extermine pentru trădare. „Mai bine ai începe să-ți scrii testamentul", l-a sfătuit colegul. Apoi, în septembrie 2004, cineva a aruncat cu bombe provocatoare de incendii în casele din Londra ale lui Litvinenko și Akhmed Zakaev, un fost lider al guvernului cecen. (Cei doi erau vecini.) Poliția nu a găsit vinovații. Și mai târziu, în 2006, potrivit Marinei Litvinenko, ea și soțul ei au aflat că fotografia lui Litvinenko era folosită pentru exercițiile de tragere la țintă de la centrul forțelor speciale din Rusia, unde el lucrase mai demult.[26]

Litvinenko a avut grijă să rămână în formă. Spre deosebire de mulți ruși din același domeniu, el nu bea alcool și nu fuma. (Ceea ce poate fi o explicație pentru faptul că a supraviețuit mai mult de trei săptămâni după ce a fost otrăvit mortal.) Avea și prieteni loiali, printre care și Zakaev. Fost actor shakespearian foarte chipeș, pe care l-am intervievat la Londra în

2015, Zakaev a luptat împotriva Rusiei în Primul Război Cecen și a fost o perioadă scurtă de timp ministru de externe al Ceceniei. După ce a fugit în străinătate în 2000, Zakaev, acuzat de Kremlin că ar fi fost terorist, este unul dintre puținii lideri ai separatiștilor ceceni încă în viață. După ce a dobândit azil politic în Marea Britanie, în 2002, și s-a mutat la Londra, familia lui Zakaev și cea a lui Litvinenko au devenit inseparabile, se vedeau zilnic și mâncau deseori împreună. O parte din această legătură a venit de la faptul că, după trecutul său ca ofițer al FSB-ului în Cecenia, când forțele rusești îi tratau cu brutalitate pe separatiștii ceceni (la jumătatea anilor 1990), Litvinenko a făcut o întoarcere de 180 de grade și a început să apere el însuși cauza cecenă. Chiar s-a convertit la islamism cu puțin timp înainte să moară, insistând să fie îngropat conform ritualurilor religioase musulmane tradiționale.

Într-o zi obișnuită, Litvinenko lua autobuzul sau metroul londonez de la casa sa din Muswell Hill până în Piccadilly Circus. După ce petrecea mai multă vreme vorbind însuflețit cu rusul care vindea păpuși Matrioșka (mai multe păpuși puse una într-alta) la colțul străzii, el apărea, pe neașteptate, la birourile mai multor firme de consultanță britanice cu care încerca să-și construiască relații, și, apoi, se întâlnea, poate, cu persoana sa de contact din MI6 (British Foreign Intelligence), „Martin". Ocazional, își încheia ziua în biroul mentorului său, Berezovski, care se mutase din Franța în Marea Britanie în octombrie 2001.

Nu este prea clar când anume a început Litvinenko să lucreze cu MI6. Marina a relatat pentru anchetă că, după câțiva ani, probabil în 2004, autoritățile britanice le depuneau în contul lor bancar câte 2000 de lire sterline lunar. Ea a mai spus că nu era sigură dacă veneau de la MI5 (contrainformații) sau MI6, dar alte surse confirmă că ar fi fost MI6. Relația lui

aceasta le-a transmis informațiile americanilor.[30] Consulul italian al Comisiei, Mario Scaramella, care a ajuns să-l cunoască bine pe Litvinenko, a fost inițial bănuit că ar fi avut legătură cu uciderea lui, dar bănuiala a fost retrasă. Litvinenko era, de asemenea, în contact cu oficiali ai poliției spaniole. Potrivit unei scrisori diplomatice americane, citate de WikiLeaks, Litvinenko „i-a avertizat pe oficialii din securitatea spaniolă cu privire la locațiile, rolurile și activitățile mai multor figuri din mafia rusă care aveau legături cu Spania."[31]

Litvinenko și Berezovski

Berezovski a luat familia lui Litvinenko sub aripa lui după ce a ajuns în Londra în 2001, oferindu-le o casă și sprijin financiar, inclusiv plata pentru școlarizarea lui Anatoli la exclusivista City of London School. Exilați împreună, Litvinenko și Berezovski au format o alianță strânsă în ura lor reciprocă față de regimul lui Putin și s-au dedicat campaniei împotriva Kremlinului. Berezovski a finanțat ambele cărți ale lui Litvinenko, care au apărut în 2002, *Blowing Up Russia (Enervează-te Rusia)* care, așa cum am menționat, susține că FSB-ul (împreună cu Putin) s-a aflat în spatele bombardamentelor din 1999, și *The Lubianka criminal Gang* (*Gașca criminală de la Lubianka*), care îl leagă pe Puțin în mod direct de criminalitatea organizată.

La un moment dat, în 2005 sau la începutul lui 2006, Berezovski, aflând despre colaborarea lui Litvinenko cu MI6, a decis să reducă sumele de bani pe care i le dădea. Potrivit lui Goldfarb, scopul fusese ca Litvinenko să devină mai independent financiar: „El [Litvinenko] nu s-a supărat. A fost un pic morocănos, în sensul că, știți, Boris ar fi putut plăti mai mult... inițial, nu a fost prea mulțumit că a redus sumele pe care i le dădea, dar nu a făcut o dramă din asta."[32]

Ceea ce a contribuit, probabil, la pecetluirea sorții lui Litvinenko din punctul de vedere al lui Putin, a fost un articol pe care acesta l-a scris pentru presa cecenă, care a apărut în iulie 2006. Articolul a fost determinat de un incident bizar în care Putin se oprise să vorbească cu un grup de turiști din afara Kremlinului și apoi a mers la un băiețel, i-a ridicat tricoul și l-a pupat pe burtă. Litvinenko a scris: „Întreaga lume este șocată. Nimeni nu poate înțelege de ce președintele Rusiei a făcut un lucru atât de ciudat" și a continuat să ofere explicații, și anume faptul că se știa, printre cei din KGB, că Puțin fusese pedofil și că existaseră niște casete pe care el le-a distrus imediat ce a ajuns în fruntea FSB-ului, în care apărea făcând sex cu minori.[33] Goldfarb a menționat că: „În ceea ce privește casetele cu înregistrări de natură homosexuală... pentru a-ți face un dușman, nu trebuie neapărat să fie adevărat... Cred că și dacă doar afirmi așa ceva... că domnul Putin este pedofil, îl faci pe acesta să se înfurie, indiferent dacă este sau nu, într-adevăr, pedofil."[34]

Este greu să considerăm o coincidență faptul că, la scurt timp după ce a fost publicat acest articol, Duma de Stat rusă a aprobat amendamentul menționat mai devreme, ca lege privind extremismul. Deoarece categoria persoanelor supuse represaliilor a fost extinsă pentru a-i include pe cei care au calomniat ruși ce ocupă poziții guvernamentale, legea părea făcută anume pentru a justifica acțiunile Rusiei împotriva lui Litvinenko. După cum a observat expertul britanic în problemele Rusiei, Robert Service: „Formularea (amendamentului) este suficient de expansivă încât să permită autorităților, dacă și-ar dori, să acționeze împotriva oricăror critici nedrepte – sau, într-adevăr, împotriva oricărei critici pe care o consideră ei nedreaptă."[35] În mărturiile pe care le va face, mai târziu, pentru poliția britanică, Berezovski a relatat că „Saşa a menționat de multe ori că această legislație a fost concepută, cu siguranță,

pentru a scăpa de noi... Mai mult decât atât, el a spus că cel mai probabil vor încerca să ne otrăvească."[36]

Acuzații: Lugovoi și Kovtun

Andrei Lugovoi a fost una dintre aceste figuri misterioase, oportuniste, a căror viață era strâns legată de serviciile de securitate rusești și de înfloritoarele „mari afaceri" din noua Rusie. Născut în 1966, provenea dintr-o familie de militari și a participat la prestigioasa RSFSR – Școala Sovietică Supremă de Comandă din Moscova. După absolvire, în 1987, Lugovoi a intrat în elita KGB-ului, direcția a IX-a, responsabilă pentru protejarea persoanelor oficiale din Kremlin. A continuat ca ofițer în acest loc, după prăbușirea Uniunii Sovietice, când KGB-ul a fost dezmembrat și s-au înființat noi structuri de securitate, printre care, în 1995, Serviciul Federal de Protecție (FSO), în cadrul căruia Lugovoi a lucrat doar puțin timp.[37]

Lugovoi i-a păzit pe prim-ministrul lui Elțîn, Egor Gaidar, și pe ministrul de externe Andrei Kozyrev, pe care i-ar fi însoțit chiar și până la Washington, D.C. În 1996, a plecat din FSO și și-a înființat propria firmă de securitate privată, Ninth Wave, care avea în grijă protecția stației de televiziune a lui Berezovski, ORT. Potrivit propriei sale mărturii, date, la Moscova, la cererea procurorilor britanici, în decembrie 2006, Lugovoi l-a însoțit pe Berezovski într-o călătorie în Cecenia, în 1998, și a zburat de mai multe ori cu avionul lui Berezovski până la vila oligarhului din Franța. Pe scurt, cei doi bărbați erau apropiați. Prin Berezovski l-a întâlnit Lugovoi prima dată pe Litvinenko, în 1995. După ce ORT a fost închisă de Putin în 2000 și Berezovski a fugit din Rusia, Lugovoi a continuat să conducă o agenție de securitate privată, dar a intrat și în alte afaceri riscante.[38]

Un anumit episod din viața lui Lugovoi merită atenție. Se spune că Lugovoi a fost arestat în 2001 și închis pentru cincisprezece luni pentru că ar fi încercat să-l ajute pe un asociat al lui Berezovski, Nikolai Glushkov, să scape din închisoare. Acest episod a creat impresia că Lugovoi era un rebel de soiul celor care au fost, la fel ca Litvinenko, persecutați de FSB și, astfel, l-a făcut să pară de încredere pentru grupul exilaților din Londra. Berezovski le-a spus, mai târziu, anchetatorilor britanici: „Aveam o încredere totală în Lugovoi. Pentru că ajunsese în închisoare acuzat că îl ajutase pe prietenul meu, care era, de asemenea, în închisoare, la momentul respectiv... Lugovoi a fost condamnat. Și, bineînțeles, acest lucru mi-a întărit încrederea în el."[39]

Mai mulți oameni au pus, însă, la îndoială această poveste. În primul rând, Glushkov a spus că nimeni nu l-a văzut pe Lugovoi în închisoarea Lefortovo în timpul în care se presupune că ar fi fost reținut acolo. Andrei Vasiliev, redactor la ziarul rus *Kommersant*, a spus: „Găsesc povestea lui Lugovoi puțin cam dubioasă. A fost în închisoare, are cazier judiciar și, brusc, e bine mersi, are voie să facă afaceri, păstrează legătura cu Berezovski. Asta ridică anumite întrebări."[40]

Lugovoi a câștigat o mulțime de bani, probabil pentru că oamenii bogați și deseori corupți din Rusia erau dispuși să plătească sume ridicate pentru *krysha* lor (acoperire sau protecție) și pentru că avea conexiuni cu Kremlinul și FSB-ul. El a devenit, de asemenea, un anglofil, trimițându-și, chiar, fiica la cursuri de limbă la Cambridge și fiul la o școală britanică privată din Moscova. (I s-a lăudat jurnalistului Luke Harding, care l-a intervievat în aprilie 2008, că a citit toate lucrările lui Arthur Conan Doyle.)[41] Începând cu 2004, Lugovoi a făcut regulat călătorii la Londra, uneori cu soția sa, Svetlana, unde făceau cumpărături la magazinele exclusiviste de pe Bond

Street și din Mayfair. Căuta să cumpere o proprietate londoneză. Dar Lugovoi, după spusele tuturor, nu a reușit să dobândească aspectul sau însușirile unui gentleman britanic, chiar dacă, în ziua otrăvirii lui Litvinenko, la încheietura mâinii, îi strălucea un ceas de 50.000 de dolari.

În călătoriile sale la Londra, Lugovoi și-a făcut un scop din cultivarea relațiilor cu Litvinenko și Berezovski. El a fost, de asemenea, foarte apropiat de un bogat oligarh georgian exilat la Londra, Badri Patarkatsishvili, care a murit, probabil din cauza unui atac de cord, în 2008. Berezovski avea atât de mare încredere în Lugovoi încât l-a angajat să aibă grijă de protecția uneia dintre fetele sale, care locuia în Sankt-Petersburg. Lugovoi a fost invitat la luxoasa petrecere de aniversare a vârstei de 60 de ani a lui Berezovski, care a avut loc la elegantul Palat Blenheim, în ianuarie 2006, și a stat la aceeași masă cu Litvinenko și Marina. Mai târziu, în vara anului 2006, Lugovoi și soția sa l-au vizitat pe Litvinenko în casa sa din Muswell Hill și au petrecut trei ore acolo. (Marina și Anatolie erau plecați.) Între timp, Litvinenko și Lugovoi au început să colaboreze în încercarea de a vinde informații despre Kremlin către firmele de consultanță britanice. Litvinenko, potrivit unor afirmații nedovedite ale lui Lugovoi, l-ar fi încurajat pe acesta să devină informator pentru MI6.

Privind în urmă, este greu de crezut că atât Litvinenko, cât și Berezovski, aveau încredere în Lugovoi și nu bănuiau deloc că acționează în numele FSB-ului. Dean Attew, șeful firmei Titon International, la care Litvinenko și Lugovoi au încercat să se angajeze consultanți, nu l-a plăcut pe Lugovoi din prima clipă în care l-a întâlnit, în iunie 2006: „Era ceva ce aș descrie ca fiind rece, înfricoșător de rece, la Lugovoi. Nu că m-aș fi simțit speriat; nu că m-aș fi simțit în vreun fel în pericol.

Doar că nu mi-a plăcut felul lui de a fi, profilul celui care stătea în fața mea."[42]

Titon International și Erinys se aflau în aceeași clădire din Piața Grosvenor și împărțeau o sală de Consiliu. Attew l-a sfătuit pe șeful firmei Erinys, Tim Reilly, să nu-i permită lui Lugovoi să intre în birourile sale și să nu facă afaceri cu el, dar Reilly nu i-a luat în considerare sfatul. El își formase o impresie mai favorabilă despre Lugovoi, cu toate că a subliniat și el că Lugovoi era un evident „rus nou": „L-am putea numi *nouveau riche,* ar avea toate hainele specifice Occidentului, și apoi și ceva ciudat, știi, o cravată strălucitoare, sau ceva de genul ăsta. Era destul de amuzant. Sună îngrozitor, dar îți puteai da seama imediat că era interesat de câștiguri materiale.[43] Reilly era convins că Litvinenko și Lugovoi erau resurse valoroase pentru potențialele contracte ale firmei de consultanță Erinys cu companiile petroliere rusești, pentru că lucraseră, în trecut, pentru serviciile de securitate din Rusia: „Dacă te duci în orice corporație rusească mai importantă, tipul de la securitate e cel mai important om, pentru că, în perioada sovietică, el ar fi fost omul KGB-ului."[44]

Cu toate cunoștințele lui de om care activează în lumea serviciilor secrete și a tranzacțiilor de sume mari de bani, Lugovoi a făcut o mare greșeală alegându-l pe prietenul său din copilărie, Dmitri Kovtun, în riscanta afacere a uciderii lui Litvinenko. Kovtun era, după toate aparențele, un ratat – ursuz și prefăcut, dependent de alcool, cu puține cunoștințe de limbă engleză. (Lugovoi a vorbit pentru amândoi cât au fost în Londra.) La patruzeci și unu de ani, Kovtun nu făcuse prea multe cu viața lui. Tatăl său fusese colonel în armata sovietică, iar el terminase o școală militară de elită. Dar, după ce a slujit în trupele sovietice staționate în Praga și, mai târziu, în estul Berlinului, Kovtun a dezertat în 1992 și s-a mutat cu proaspăta sa soție de